సిరిసిల్ల ఆత్మహత్యలు

నష్టపరిహార రాజకీయాలు

సిరిసిల్ల మహానగరం కాదు. ఈ మధ్యనే మునిసిపాలిటీగా గుర్తింపు పొందిన పెద్ద గ్రామం. నేత మగ్గాలు, బీడీ పరిశ్రమ ఆ ఊరికి ఆయువు పట్టయిన వ్యాపకాలు.

గడచిన 10 సంవత్సరాలలో ఆ ఊరిలో 209 మంది నేత కార్మికులు బతుకు గడవక ఆత్మహత్య చేసుకున్నారని ప్రభుత్వం అంటుంది. (300 దాకా చేసుకున్నారని, పోలీసులకు ఫిర్యాదు చేయకపోవడం వల్ల మిగిలినవి బయటకు రాలేదని ఆ ఊరి జనం అంటారు) 209 మాత్రమే జరిగాయనుకున్నా ఒకే ఊరిలో ఒకే సామాజిక వర్గానికి చెందిన వారు సగటున సంవత్సరానికి 20 మంది ఆత్మహత్యకు పాల్పడడం చిన్న విషయం కాదు.

వీళ్ళంతా ఎందుకు చనిపోతున్నారు?

పేదరికం వల్ల, అప్పుల భారం వల్ల, అప్పు తీర్చలేమన్న అవిశ్వాసం వల్ల ప్రాణాలు తీసుకుంటున్నారు. ఒక పద్ధతి ప్రకారం, ప్రతి సంవత్సరం జరుగుతున్నదంటే దీనికి గల కారణాలు కాకతాళీయం కాదనీ నేత మగ్గాల వ్యవస్థ ప్రస్తుత పరిస్థితులలో ఈ చావులకు దారి తీస్తున్నదనీ అర్థం అవుతుంది. ఈ పరిస్థితుల మూలాలను మొత్తంగా వెలికి తీయలేకపోయినా దాని, స్వరూపాన్నయినా అర్థం చేసుకునే ప్రయత్నం ఈ రిపోర్టు.

చనిపోతున్న వాళ్ళు చేనేత కార్మికులు కారు. మరమగ్గాలు (పవర్‌లూం) కార్మికులు. ఒక దశలో – ఇప్పటికే చాలా ప్రాంతాలలో – మరమగ్గాల పోటీకి తట్టుకోలేక చేనేత కార్మికులు ఆత్మ హత్యలు చేసుకున్నారు, ఆకలికి చనిపోయారు. కాలక్రమంలో చాలా ప్రాంతాలలో చేనేత మగ్గాల స్థానంలో మరమగ్గాలు వచ్చాయి. కానీ మరమగ్గాల యజమాన్ల సంగతి ఎట్లాగున్నా, వాటి పైన పనిచేసే కార్మికుల స్థితి చేనేత కార్మికుల కన్నా మెరుగ్గా లేదు.

సిరిసిల్ల పట్టణంలో 25 వేల మరమగ్గాలు ఉన్నాయి. ఇందులో మూడింట రెండు వంతుల మగ్గాల మీద పాలియెస్టర్ బట్టనేస్తారు, మిగిలిన ఒక వంతు మీద నూలువస్త్రాలు నేస్తారు. పాలియెస్టర్ పైన పనిచేసే కార్మికుడొక్కక్కడూ 12 మగ్గాలు నడపగలడు. నూలు బట్టనేసే కార్మికుడు 4 మగ్గాలు నడపగలడు. ('డు' అనడానికి కారణం, చేనేత మీదనైతే భార్యాభర్తా ఇద్దరూ పని చేసేవారు గానీ మరమగ్గాలు కేవలం మగవాళ్ళవి). నూలుబట్టలు నేసే కార్మికులే ప్రధానంగా ఆత్మహత్యలు చేసుకుంటున్నారు. వాళ్ళు వారానికి 500 రూపాయలు సంపాదించగలరని అనగా వింటున్నాము గానీ ఆత్మహత్య చేసుకున్న కార్మికుల కుటుంబాలతో మాట్లాడితే వారానికి 300 నుంచి 400 రూపాయల దాకా మాత్రమే సంపాదిస్తున్నారని తెలుస్తున్నది. దీనికి తోడుగా ఆ కార్మికుడి భార్య బీడీలు చుట్టి వారానికి 150 నుంచి 200 రూపాయలు సంపాదిస్తున్నది. వెరసి నెలసరి కుటుంబ ఆదాయం 2,000 రూపాయలు దాటదు.

క్రమంగా పట్టణంగా మారుతున్న సిరిసిల్లలో నెలకు రెండు వేల రూపాయల ఆదాయంతో ఒక కుటుంబం బతకడం కష్టం. నెలకు 500 రూపాయల కంటే తక్కువ అద్దెకు ఇల్లు దొరకదు. పిల్లలకు ఏమైనా చదువు అబ్బాలంటే ప్రైవేటు స్కూలుకు ఫీజులు కట్టి పంపించవలసిందేనన్న ఆలోచనను జయించడం సాధారణ మానవులకు సాధ్యంకాదు కాబట్టి ఆ ఖర్చు భరించవలసిందే. నేత కార్మికులు మినహాయింపు లేకుండా పద్మశాలీ కులానికి చెందిన వారు కావడం కూడా సమస్యను పెంచింది. ఆ కులం బిసి జాబితాలో ఉన్నప్పటికీ దానికి బ్రాహ్మణీయ సాంస్కృతిక లక్షణాలు, సామాజిక స్వభావమూ ఎక్కువ. అందువల్ల సులభంగా అన్ని రకాల కూలికి పోరు. నేత వృత్తిని వదిలిపెడితే ఉద్యోగాలో, వ్యాపారమో చేసుకోవాలి తప్ప వేరే ప్రత్యామ్నాయాన్ని సులభంగా ఎంచుకోరు. అవి అందుబాట్లో లేకపోతే చావునైనా ఎంచుకోవడానికి సిద్ధపడతారు. ఆచార వ్యవహారాల ఖర్చులూ అధికమే. కట్నాలు ఇతర బలహీన వర్గాలలో కంటే ఎక్కువే.

నూలు బట్టలు నేసే వారికి ధూళి కాలుష్యం సమస్య తీవ్రంగా ఉంటుంది. క్షయతో సహా శ్వాసకోశ వ్యాధులు నేత కార్మికులలో సగటు కంటే ఎక్కువగా ఉన్నాయని స్థానిక వైద్యులు అంటు న్నారు. చనిపోయిన నేత కార్మికులొక్కక్కరికీ 40 వేల రూపాయలకు తక్కువ కాకుండా అప్పు లున్నాయి. నేత కార్మికులకు బతకడానికి అప్పులిచ్చే బ్యాంకు ఏదీ దేశంలో లేదు కాబట్టి నెలకు వందకు 3 నుంచి 5 రూపాయల దాకా వడ్డీ చెల్లించే ఒప్పందం మీద ప్రైవేటు వ్యక్తుల నుంచి, ఫైనాన్స్ కంపెనీల నుంచి అప్పు తెచ్చుకుంటున్నారు.

విషాదమేమిటంటే, ఇతర జిల్లాల నుంచి కూడా బతుకు తెరువు కొరవడిన చేనేత కార్మికులు మరమగ్గాల మీద పని చేద్దామన్న ఆశతో సిరిసిల్లకు పెద్ద సంఖ్యలో తరలిపోతున్నారు. ఎన్నో ఏళ్ళ కింద భివాండీకీ సూరత్‌కూ మరమగ్గాల పైన పని చేయడానికి పోయిన సిరిసిల్ల వాసులు అక్కడ నేత మగ్గాల వ్యవస్థ సంక్షోభంలో పడడంతో వెనక్కి వచ్చి ఇక్కడ మరమగ్గాలలో పని సంపాదించు

కునే ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. ఒక దశలో దీని వల్ల పని దొరకని పరిస్థితి ఏర్పడింది గానీ ఇప్పుడు సమస్య పని దొరకకపోవడం కాదు. పని చాలా మందికే దొరుకుతున్నది. సిరిసిల్లలోని 25 వేల మగ్గాలు ఎప్పుడైనా నిలిచిపోతే అది పని లేకపోవడం కంటే కరెంటు కోత వల్లనే ఎక్కువగా జరుగుతున్నది. అయితే పని విరివిగానే దొరికినా చేసిన పనికి లభించే ఆదాయం – భార్య బీడీ పనిలో సంపాదించే దానితో కలుపుకున్నా – బతకడానికి సరిపోక అప్పు మీద అప్పయి ప్రాణాలు తీసుకుంటున్నారు.

ప్రభుత్వ అధికార్లను అడిగితే వేరే కారణం చెప్తారు. మగ్గాల కార్మికులు కల్తీ కల్లుకు అలవాటు పడ్డారనీ, దానితో ఆరోగ్యం క్షీణించి పని చేయలేక ఆదాయం కోల్పోతున్నారని అందువల్ల ఆత్మహత్య చేసుకుంటున్నారనీ వారంటారు. ఇది నిజమనుకున్నా కల్తీ కల్లును నిరోధించే బాధ్యత తమపైన లేనట్టు ప్రభుత్వ అధికార్లు మాట్లాడడం దుర్మార్గం. కానీ ఇది నిజం కూడా కాదు. అత్యధికంగా – అంటే ఏ వ్యసనానికీ బానిస కాకుండా – పని చేసినా వారానికి 500 రూపాయలు మాత్రమే సంపాదించగలరని అందరూ ఒప్పుకుంటున్న విషయం. వ్యసనాల వల్ల కానీయండి, నూలు నుంచి వచ్చే ధూళివల్ల వచ్చే క్షయరోగం వల్ల కానీయండి, కరెంటు కోతవల్ల కానీయండి, వారానికి 300 లేక 400 మాత్రమే సంపాదించగలుగుతున్నారు. ఒక వేళ 500 సంపాదించినా అవసరాలు తీరుతాయా?

చట్టాన్ని గురించే మాట్లాడుకుంటే, మరమగ్గాల కార్మికులకు కనీస వేతనాల చట్టం ప్రకారం ఒక మీటర్ బట్ట నేస్తే 2.80 రూపాయలు ఇవ్వాలి. కానీ అందులో నాలుగవ వంతు కూడా ఇవ్వడం లేదు. అలాగని కనీస వేతనాలు ఇవ్వాలి అన్న డిమాండ్ కూడా ప్రస్తుత పరిస్థితులలో సమస్యను పరిష్కరించదు. అంచెలంచెలుగా ఉన్న మరమగ్గాల వస్త్ర ఉత్పత్తిలో వాటాదారులు చాలా ఎక్కువ. పైన మాస్టర్ వీవర్స్ ఉంటారు. వాళ్ళు నూలు కొని 'బీం' తయారుచేసి మగ్గాల యజమాన్లయిన జాబ్ వర్కర్లకు ఇస్తారు. ఈ జాబ్ వర్కర్ల దగ్గర 4 నుంచి 10 దాకా మగ్గాలు ఉంటాయి. వాళ్ళు కరెంటు ఖర్చు, షెడ్ కిరాయి వగైరా పెట్టుకొని కార్మికుల చేత పని చేయిస్తారు. ఈ జాబ్ వర్కర్లే నేత కార్మికుల యజమాన్లు. ఖర్చులన్నీ పోను వాళ్ళకు కార్మికులకిచ్చే దానికంటే ఏమంత ఎక్కువ మిగలదు. పెద్ద సంఖ్యలో మగ్గాలుంటే వేరే సంగతి కానీ సగటు యజమానులను కూలి పెంచమంటే మగ్గాలు అమ్ముకొని పోతారే తప్ప పెంచి వ్యాపారం కొనసాగించడానికి ఇష్ట పడరు.

నూలు కొనుక్కునే మాస్టర్ వీవర్లు కూడా ఈ గొలుసులో ఒక 'లింక్' మాత్రమే. ఆపైన నూలు అమ్మేవాళ్ళు, ఆపైన పత్తి జిన్నింగ్ చేసే మిల్లులు, నూలు ఉత్పత్తి చేసే మిల్లులు ఉంటాయి. ఈ చివర బట్ట ఉత్పత్తి అయిన తరువాత అద్దకానికీ, అమ్మకానికీ పోవాలి. ఒక్కొక్క దశలోనూ చివరి ఉత్పాదకం విలువను పంచుకునే వాళ్ళుంటారు. ఈ దొంతరను ఛేదించి జిన్నింగ్‌నుంచి బట్ట ఉత్పత్తి, అమ్మకాల దాకా ఒకే కప్పుకింద జరిగితే తప్ప నేత కార్మికులకు ఇప్పుడున్న మార్కెట్‌లో తగిన వేతనం ఇవ్వడం కష్టం. ప్రభుత్వం టెక్స్‌టైల్ కార్పొరేషన్ ఏర్పాటుచేసి నూలు సరఫరా చేసి బట్ట తానే కొనుక్కొని లాభాలకు అతీతంగా నడిపితే చాలని అనుభవజ్ఞులైన స్థానిక కార్మిక సంఘాల నాయకుల అభిప్రాయం. ఇటువంటి ప్రయత్నం ఏదైనా ప్రభుత్వం తన మీద వేసుకోవడానికి సిద్ధపడితే తప్ప ఈ ఆత్మహత్యల పరంపర ఆగేటట్టు లేదు.

సిరిసిల్లలో ఆత్మహత్యలు 1997లో మొదలై 2000 సంవత్సరం తరువాత పెరిగాయి. ఆ ఒక్క సంవత్సరంలోనే 56 మంది ఆత్మహత్య చేసుకున్నారు. అప్పట్లో చాలా గొడవే జరిగింది. నేత కార్మికులకు పని దొరకక పోవడం అనే సమస్య ఆ దశలో చాలా ఉంది కాబట్టి పని కల్పించాలన్న డిమాండ్ ప్రధానంగా ముందుకొచ్చింది. అప్పటి ముఖ్యమంత్రి చంద్రబాబు నాయుడు మరమగ్గాల కార్మికులకు పని కల్పించడానికి సిరిసిల్ల సమీపంలో ఒక టెక్స్‌టైల్ పార్క్ ఏర్పాటుచేస్తానని హామీ ఇచ్చాడు. కొన్నేళ్ళ తరువాత అది ఏర్పాటయింది గానీ, దానిలో నెలకొల్పిన మగ్గాలు జెట్ మగ్గాలు. 70 మగ్గాలను ఇద్దరు నడపగలరు. అవి ఎంత మందికి పని కల్పించగలదు?

తరువాత ప్రభుత్వ ప్రయత్నంతో ప్రమేయం లేని కారణాల వల్ల పని బాగానే దొరక సాగింది. కానీ వేతనం చాలక సంక్షోభం కొనసాగింది. ఆత్మహత్యలూ కొనసాగాయి. ఆత్మహత్య చేసుకున్న రైతుల కుటుంబాలకు ఇచ్చినట్టే నేత కార్మికుల విషయంలోనూ నష్టపరిహారం ఇవ్వాలన్న డిమాండ్‌కు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం స్పందించి నష్టపరిహారానికి సంబంధించిన ఆదేశాలను జి.ఓ. నెం. 46 రూపంలో 13-2-2006 నాడు జారీచేసింది. ఏ మాటకామాటే చెప్పుకోవాలి. ఈ జి.ఓ రైతుల నష్టపరిహారం జి. ఓ. నెం. 421 కంటే మెరుగైనదే. ఒక నేత కార్మికుని ఆత్మహత్య నష్టపరిహారానికి ఎప్పుడు అర్హమవుతుందనే విషయాన్ని డొంక తిరుగుడుగా కాకుండా స్పష్టంగానే సూచించింది. వృత్తి సంబంధమైన వేదనతో, అంటే తక్కువ వేతనం లేక నిరుద్యోగం కారణంగా ఆర్థిక ఇబ్బందులు ఎదురై తత్ఫలితమైన మానసిక ఒత్తిడి వల్ల ఆత్మహత్య చేసుకున్న నేత కార్మికుని కుటుంబానికి లక్ష రూపాయల నష్ట పరిహారం, బాకీలు తీర్చడానికి 50 వేలు వెరసి లక్షన్నర ఇవ్వడం జరుగుతుందని ఉంటుంది. సిరిసిల్లకు సంబంధించినంత వరకు దీనిని అమలు చేయవలసిన ఆర్‌డిఓ నేత కూలీల సమస్యల పట్ల సానుభూతి గల అధికారి కూడా. అయినప్పటికీ సరిగ్గా సగం కేసులు అనర్హమైనవిగా గుర్తించబడ్డాయంటే జీవిత వాస్తవాలకూ, ప్రభుత్వ విధానాలకు అధికార్లు ఇచ్చే వ్యాఖ్యానాలకూ మధ్య ఎడం ఎంత ఉందో అర్థం అవుతుంది. 1997 నుంచి 2006 దాకా 209 ఆత్మహత్యలు జరిగినట్టు ప్రభుత్వం ఒప్పుకుంటున్నదని చెప్పాం. అందులో 105 ఘటనలను జి.ఓ పరిధిలోకి రానివిగా నిర్ణయించారు.

2003 జూన్ 3వ తేదీన ఆత్మహత్య చేసుకున్న వేముల మనోహర్ కుటుంబానికి స్వంత మగ్గాలు ఆరు ఉండేవి. కుటుంబం ఆస్తి పంపకాలలో మగ్గాలన్నీ అతని తమ్ముడు తీసుకున్నాడు. మనోహర్ మరమగ్గాల మీద పని చేయడానికి భివాండీకి పోయి రెండు మూడేళ్ళు అక్కడ పని చేశాడు. అక్కడ పని తగినంత దొరకని పరిస్థితి వచ్చేసరికి వెనక్కి సిరిసిల్లకు వచ్చాడు. ఇక్కడ ఏ యజమాని దగ్గరా వెంటనే పని దొరకలేదు. ఎవరిదో ఎస్‌టిడి బూత్ నడిపే పని సంపాదించుకున్నాడు. ఆ పనిలో లభించిన జీతం తక్కువ. అప్పటికి అప్పు 40 వేలు చేరుకుంది. వస్తున్న జీతం కుటుంబ పోషణకూ నెలనెలా కట్టవలసిన వడ్డీకే సరిపోక ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. అతని ఆత్మహత్యకు దారితీసిన కారణాలన్నీ నేత రంగంలో ఆదాయం లేమితో ముడిపడి ఉన్నప్పటికీ చనిపోయే నాటికి నేతకూలీ కాదు, ఎస్‌టిడి బూత్ నడుపుతున్నాడని చెప్పి అతని భార్య సుగుణకు నష్టపరిహారం ఇవ్వలేదు. బహుశా నేత కార్మికుడిగా పనిచేసింది (చివరి దశలో) భివాండీలో, సిరిసిల్లలో కాదన్నది కూడా అధికార్ల దృష్టిలో ఒక కారణం అయి ఉండవచ్చు. ఎందుకంటే స్వర్గం రవీందర్ అనే వ్యక్తి నేత కార్మికుడే, సిరిసిల్ల వాస్తవ్యుడే, అప్పుల భారానికే ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు

అని అంగీకరిస్తూ కూడా అతను పనిచేసింది సిరిసిల్లలో కాదన్న కారణంగా జి.ఓ 46 అతని కుటుంబానికి వర్తించదన్నారు.

2006 జూలై 26న ఆత్మహత్య చేసుకున్న చిలుక లింగయ్య 50 ఏళ్ళవాడు. మరమగ్గం మీద పనిచేసి వారానికి 400 రూపాయలు సంపాదించే వాడు. భార్య బీడీలు చుట్టి వారానికి 100 రూపాయలు సంపాదించేది. ముగ్గురు పిల్లలున్నారు. లింగయ్యకు రేడియో రిపేరింగ్ పనికూడా వచ్చేది. ఆ పని కూడా తీరిక వేళల్లో చేసేవాడు. టివిలు వచ్చిన తరువాత రేడియోలు తగ్గిపోయినా అప్పుడప్పుడు చేస్తూనే ఉండేవాడు. ఆ ఆదాయం ఈ ఆదాయం కలుపుకున్నా చాలక 60, 70 వేల రూపాయల అప్పయింది. పైగా కడుపులో అల్సర్ కూడా బాధపెట్టేది. అతను రేడియో మెకానిక్ అని తీర్మానించి జి.ఓ 46ను అతని కుటుంబానికి వర్తింపచేయలేదు.

2006 మార్చి 6వ తేదీన ఆత్మహత్య చేసుకున్న కోడెం రాజేశంకు నలుగురు పిల్లలు. ఇద్దరు బిడ్డలకు పెళ్ళి చేశాడు. తను వారానికి 400 రూపాయలు, భార్య నర్సమ్మ బీడీ పనిలో వారానికి 140 రూపాయలు సంపాదించే వారు. చనిపోయే నాటికి 80,000 అప్పయింది. అతను నేత కార్మికుడే. భారీగా అప్పుల పాలైన మాట వాస్తవమే. ఆత్మహత్య చేసుకున్న మాటా వాస్తవమే. అయినప్పటికీ నర్సమ్మకు జి.ఓ 46 కింద నష్టపరిహారం ఇవ్వలేదు. ఎందుకని? అతను అతిగా తాగి ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడని. మరొక నలుగురి విషయంలో కూడా (గాజుల రమేశ్, వెంగోళ్ల రఘునాథం, దూసారాం చంద్రం, దేవన్‌పల్లి దేవరాజు) తాగుడు పర్యవసానంగా ఆత్మహత్య చేసు కున్నారని నష్టపరిహారం నిరాకరించారు. ఇద్దరి విషయంలో (బండి సిద్ధిరాములు, కొక్కుల రాజ మల్లు) మానసిక స్థిమితం లేకపోవడం వల్ల ఆత్మహత్య చేసుకున్నారని నిర్ధారించి నష్టపరిహారం నిరాకరించారు. మరో 18 కేసులలో ఆత్మహత్యకు వ్యక్తిగత సమస్యలు, కుటుంబ తగాదాలు, భార్యతో తగాదాలు కారణమని చెప్పి నష్టపరిహారం నిరాకరించారు. 14 కేసులలో అనారోగ్యం కారణంగా ఆత్మహత్య చేసుకున్నారని చెప్పి నష్టపరిహారం నిరాకరించారు.

తాగుడు, మనస్థిమితం కోల్పోవడం, కుటుంబ తగాదాలు, అనారోగ్యం - ఇవన్నీ పేదరి కంతో, తీర్చలేని అప్పుల భారంతో ముడిపడి ఉండకూడదా? కనీసం పైకి కనిపించే ఈ కారణాల వెనక్కిపోయి ఏముందో చూసే ప్రయత్నం చేయకపోవడం ఏ విధంగా సబబు? ద్యావనపల్లి వీరయ్య అనే వ్యక్తి విషయంలో అతని రోగం ఆస్మా (ఉబ్బసం) అని కూడా గుర్తించారు. దూది నుంచి చెల రేగే ధూళివల్ల రాగల రోగాలలో అదొకటి. ఉబ్బసం వచ్చి, దానిని నయం చేసుకోవడానికి ఆదాయం చాలక, రోగం వల్ల ఎక్కువ పనిచేయలేని కారణంగా ఆదాయం ఇంకా తగ్గి అప్పు భారం ఇంకా పెరిగి ఆత్మహత్య చేసుకుంటే అది జి.ఓ 46 పరిధిలోకి ఎందుకు రాదు? వేతనం చాలక తీర్చలేని అప్పుల పాలైన నేత కార్మికుడు ఏ తాగుడుకూ అలవాటు పడకుండా, ఇంటి వాళ్ళతో వారి ఖర్చుల గురించో తన అసమర్థత గురించో తగాదా పడకుండా, మనఃస్థిమితం కోల్పోకుండా, ఆరోగ్యం పాడుకాకుండా శుద్ధ అప్పుల భారానికి ఆత్మహత్య చేసుకుంటేనే అతని కుటుంబాన్ని ప్రభుత్వం ఆదుకుంటుందనడం ఏం తర్కం? నిరుద్యోగం, లేక తక్కువ వేతనం కారణంగా తలెత్తిన ఆర్థిక దుస్థితి ఫలితంగా మానసిక ఒత్తిడికి లోనై ఆత్మహత్య చేసుకున్న నేత కూలీల కుటుంబాలను జి.ఓ 46 ప్రస్తావిస్తుంది. ఈ పరిస్థితి ఉన్నప్పుడు దానికి వేరే అనేకం తోడుకావచ్చు. మానసిక ఒత్తిడిని పెంచవచ్చు, లేక బతకాలన్న సంకల్పాన్ని నీరసింపచేయవచ్చు. అసలు అప్పు భారమే

లేదంటేనో, ఆ వ్యక్తి ఎన్నడూ నేత కూలీ కాదంటేనో వేరే సంగతి. అవి రెండూ ఉన్నప్పుడు జీవిత సహజ క్రమంలో వాటికి తోడయ్యే విషయాలను కారణాలుగా చూపించి మినహాయించడం ఏం న్యాయం?

జీవితంలో ఉండగల వైవిధ్యమంతా ప్రభుత్వ ఆదేశాలలో వ్యక్తం కావడం అసాధ్యం. అటువంటప్పుడు ఆదేశాలను విశాలమైన పరిధిలో అర్థంచేసుకోవడం, వాటి స్ఫూర్తికి తగిన రీతిలో వాటిని జీవిత పరిస్థితులకు ఉదారంగా అన్వయించడం ఉచితంగా ఉంటుంది. ఈ పనిచేసే అధికారులు స్వభావరీత్యా ప్రజల పట్ల సానుభూతి గల వారే అయినా ప్రభుత్వానికి 'ఆర్థిక భారం'గా భావించబడే నిర్ణయాలు తీసుకునే దగ్గర వెనకాడతారు. 'పాలనా సంస్కరణలు', 'సత్పరిపాలన' అంటూ మనం పదే పదే వింటున్న ప్రక్రియలలో ఈ వైఖరిని వదిలించే ప్రయత్నమేదైనా జరిగితే మంచిది.

✪